

Toivo Jokkala, Camilla A Lundberg och Magnus Wennerhag *Global demokrati i rörelse*

Under de senaste åren har vi kunnat se hur olika rörelser har kommit samman och inlett en diskussion och ett samarbete av en omfattning som vi inte tidigare sett prov på. Den globala kapitalismen möter i dag ett motstånd från en växande global rättviserörelse.

I stället för att leta efter en defintiv riktning i denna globala rättviserörelses arbete, kanske rörelsen hellre bör ses som ett myller som söker glipor i den nyliberala ordningen, tillfällen där motståndet får avgörande betydelse, situationer där förändring är möjlig. Myrstackens komplicerade system kan ge en bild av denna form av sammanlänkning: finförgrenade passager kopplar samman ett nätverk av disparata rörelser med

många gånger disparata åsikter – men ändå tycks de streta åt samma håll.

Seattledemonstrationerna 1999 mot världshandelsorganisationen WTO har framställts som det tillfälle då den globala rättviserörelsen kom ut ur garderoben. Bakom protesterna fanns dock en längre historia. Seattles upprinnelse har en rad olika källor. Ett sätt att skriva denna historia vore att påpeka att folkliga revolter och rörelsemobiliseringar går långt tillbaka i tiden. Allt sedan den moderna revolten framför alla andra, den franska revolutionen, har rörelseformeringarnas och protesternas puls slagit med jämna och återkommande slag – 1789, 1830, 1848, 1871, 1905, 1917, 1934–37, 1944–45, 1968

och nu i våra dagar. Det finns naturligtvis aktörer, traditioner och föreställningar som förbinder dessa protester med varandra.

Ett annat sätt att skriva historien vore att betrakta just den globala rättviserörelsen och dess specifika förutsättningar. Utifrån ett sådant perspektiv kan man notera att den process vi i dag kallar globalisering, som kan sägas innebära att internationella och övernationella organ får en allt större och globalt utsträckt makt, redan under 1980-talet mobiliserade tiotusentals människor i protester mot exempelvis IMF:s ekonomiska politik (vilket var fallet i demonstrationerna i Berlin 1988). En sådan historieskrivning skulle peka på den ökade betydelsen av gränsöverskridande organisationer, icke-statliga organisationer (NGO:er) och rörelser på den globala politiska nivån. Den skulle peka på hur deras nätverk och alternativa möten har använts för att driva kampanjer i frågor om globala orättvisor, miljöproblem och mänskliga rättigheter (så som vid kampanjer mot det multilaterala investeringsavtalet MAI, som 1997 stoppades efter hårda protester från dessa nätverk).

En annan vinkel vore de förändringar som har skett inom den internationella fackföreningsrörelsen under senare år. Här har den tidigare lätt konservativa amerikanska fackföreningsfederationen AFL-CIO börjat bedriva en radikal maktkritik och, på ett tidigare otänkbart sätt, inlett samarbete med andra sociala rörelser. Och starka fackför-

eningar i syd – främst i Brasilien, Sydafrika och Sydkorea – formar allianser för att förmå andra medlemmar av den internationella fackföreningsrörelsen att utkämpa en radikalare och till globaliseringen anpassad kamp.

Man skulle också kunna tala om hur de gamla befrielseörelserna tycks ha omformat sig, som i fallet zapatisterna, vilkas krav på självbestämmande för indianerna i Chiapas kopplas samman med en grundläggande kritik av nyliberalismen och appeller för en gemensam kamp mot densamma. Ur ett sådant perspektiv skulle den intergalaktiska konferens mot nyliberalismen som Subcomandante Marcos kallade till 1996 framstå som en avgörande händelse i rörelsens historia.

Det finns ett myller av sammanflätade tilldragelser som man skulle kunna ta fasta på för att förstå uppkomsten av den globala rättviserörelsen. Det är fråga om ett myller som i och med demonstrationerna i Seattle, Prag, Göteborg, Genua och den globala fredsdemonstrationen den 15 februari 2003, de sociala världsförummen i Porto Alegre och Mumbai och ett otal andra aktiviteter inte går att förstå som enstaka händelser utan som delar av en större helhet.

Den globala rättviserörelsen tycks ha gått från ett fokus på protester och motdemonstrationer till skapandet av mötesplatser som World Social Forum och alla de regionala, nationella och lokala sociala förummen. Det sociala världsförum som för första gången 2001 hölls i brasilianska Porto Alegre, som ett rö-

relsernas och folkens svar på eliternas World Economic Forum, har blivit mönsterbildande för rörelsens sätt att organisera sig. Det som först arrangerades i opposition till en mäktig global aktör har blivit en självständig mötesplats och en potentiell global makt.

Långt ifrån de gamla organisationernas internationella samarbete och fokusering på partiorganisering och demokrati på nationell grund, skapas en global innovationsverkstad där nya förslag och konkreta projekt kan födas och goda idéer göras bättre. På det sättet är rörelsen mitt i steget, kanske tvekar den något kring riktning och fokus. Vi har i detta nummer av *Fronesis* velat fånga vägvalen genom att låta skilda röster från den globala rättviserörelsen komma till tals – oavsett om dessa röster tillhör reformister eller revolutionärer, autonoma eller trotskister, fackföreningsaktiva eller representanter för universitetsvästern. Genom att fästa uppmärksamheten på nödvändiga överväganden och presentera några av de tongivande alternativen hoppas vi kunna bidra till en klarsynt debatt som undviker nostalgiska tillbakablickar.

Vår avsikt är att lyfta en rad av de frågor som tillhör friktionspunkterna inom den globala rättviserörelsen. Är de sociala forumen pluralistiska och demokratiska torg för de befintliga rörelserna, eller embryot till *en* rörelse med ett enhetligt program? Vilken roll har fack-

föreningsrörelserna och partierna i processen? Går det att tala om ett centralt politiskt subjekt inom denna heterogena rörelse? Vilka är det egentligen som är aktiva inom rörelsen, och vilka är deras bevekelsegrunder för att engagera sig? Och slutligen, hur ser några centrala debattörer inom rörelsen på framtida strategier och scenarier?

* * *

Begreppet »social rörelse« uppkom under 1800-talet. Vid denna tid användes ordet rörelse för att beskriva en rad samhällsfenomen, allt ifrån produktions och kommunikationens nymodigheter till historiens förlopp. Själva samhällets förändring sågs som en rörelse från det gamla till nya. Frågan var vilka krafter som låg bakom denna rörelse – och kunde den styras?¹

När den tyske historikern Lorenz von Stein på 1840-talet introducerade begreppet social rörelse – eller mer precist *den sociala rörelsen* – gjorde han detta för att beteckna arbetarnas organisering. Redan från början kom därmed rörelsebegreppet att flätas samman med en förståelse av massorganisering och protester som en del av samhällets rörelse mot framtiden. Arbetarrörelsen stod i förbund med framtiden och förkroppsligade alla förändringssträvanden.

Men arbetarrörelsen sågs inte bara som det som låg bakom samhällets rö-

1. För en diskussion om bakgrunden till rörelsebegreppet, se Håkan Thörn, *Modernitet, sociologi och sociala rörelser* (1997), s 48–53.

relse, utan även som den kraft som hade förmågan att styra samhällets förändring. Detta synsätt fanns representerat både bland rörelsens aktivister och intellektuella, och bland dem som såg den som en viktig kraft – oavsett om de var välvilligt inställda eller ej till arbetarrörelsens strävanden. Men det fanns naturligtvis ett omvänt maktens perspektiv. Här handlade det snarare om att styra samhällets rörelse i en annan riktning, bort från oroshårdar som arbetarrörelsen utnyttjade och underbläste. Modern vetenskap och socialreformatoriska ingrepp användes för att lösa »den sociala frågan«, följt av ett antal försök att kapsla in motståndet och protesterna i de befintliga institutionerna, vilka därigenom kom att förändras i grunden. Införandet av allmän och lika rösträtt, korporativistiska arrangemang där arbetarorganisationer fick officiell status, flyttade in rörelserna i institutionerna. Samtidigt kunde rörelserna demoniseras som de som störde ordningen, skapade oro eller ställde orimliga krav. Rörelserna fick ömsom legitimera och förankra makten, ömsom tjäna som maktens motpol.

I dag har ordet rörelse förlorat sin breda användning som en beskrivning av samhällets utveckling. Föreställningar om en samhällets inneboende rörelse förefaller passé. Ordet lever dock kvar när man skall beskriva just fenomen som protester, gräsrotsorganisering eller aktivism. Ändå tycks vissa av rörelsebegreppets gamla betydelser och användningar leva kvar, om än i annan

gestalt. Fortfarande betraktas rörelser av många som något som bär framtiden inom sig. I såväl politik som teori omhuldas »sociala rörelser«, »folk-rörelser« och »det civila samhället« som viktiga krafter och demokratiska arenor som representerar breda befolkningslager. De betraktas inte bara som aktörer som förankrar och skapar legitimitet, utan även som sammanhang där nya frågor uppmärksammas och alternativa förslag utformas. Och fortfarande finns det från maktens sida en vilja att ömsom kapsla in, ömsom demonisera rörelseprotester. Ena dagen omfamnas Attac, nästa dag utmålas samma rörelse som en stenkastande samhällsfara. Rörelserna måste hanteras. Den rädsla som ligger bakom denna vilja att intervensera vittnar åtminstone om en undanträngd tanke om att rörelserna faktiskt har kapacitet att inverka på samhällsutvecklingen.

Inom rörelser finns en förmåga att tänka nytt i tider av omvälvning. Det finns en vilja att experimentera med och skapa nya, hållbara former för samhällsorganisation, i tider då de etablerade institutionerna ägnar sig åt att säkra sin egen makt. Rörelser är, trots sin vildvuxenhet, det som ger demokratin det bränsle den behöver för att fungera, det som förnyar demokratin när den håller på att förtorka i gamla former. I denna bemärkelse skulle man kunna säga – med gammaldags språkbruk – att rörelserna styr samhällets rörelse, eller är dess rörelse.

Det råder ingen tvekan om att den globala rättviserörelsen kan bidra med

någoting substantiellt: en energi och mobilisering som inte kännetecknas av sekterism. På samma sätt som den globala kapitalismen i dag kan sägas sakna en centralt placerad reglerande kärna, utan i stället fungerar utifrån en nätverksstruktur, bildar också de nya sociala rörelserna mångfacetterade och samverkande nätverk, även om rörelsen i sitt »nätverkande« bara har utnyttjat en bråkdel av sin fullständiga potential. Den globala politiken borde innebära daglig kontakt mellan rörelseaktiva över hela världen kring frågor som förenar dem, vilket ännu inte är fallet.²

* * *

Det är naturligtvis omöjligt att täcka hela myllrets olika aspekter, konflikter och teorier genom de texter vi publicerar i detta nummer. Dessutom är perspektivet Nord-centrerat, trots vår ambition att översätta från flera språkområden.

En fråga som vi uppmärksammar är vilken roll de »gamla« rörelserna – fackföreningsrörelsen och arbetarrörelsen – kan spela inom den »nya« globala rättviserörelsen. Detta ger upphov till två frågeställningar. För det första vilken plats teman som klass, arbetsvillkor och arbetsrätt ges i de nya brokiga protesterna. Här kan vi på ett generellt plan se hur dessa frågor fått ett slags renässans också för andra rörelser än arbe-

tarrörelsen, i och med ett ökat fokus på den ekonomiska globaliseringens effekter på välfärd, arbete, fördelning och facklig kamp. Men det handlar för det andra även om hur de »nya« och »gamla« rörelserna kan mötas på likvärdiga villkor och gemensamt bedriva politisk kamp. Här kan ibland bli fråga om en krock mellan organisationskulturer, mellan de många gånger institutionaliserade och nationellt förankrade fackföreningsorganisationerna med sin representativa struktur och de nya former av gränsöverskridande nätverksorganisering som finns bland de nya rörelserna. Om detta diskuterar den i Holland verksamme rörelseforskaren Peter Waterman i anslutning till sina idéer om en »ny internationell social fackföreningsrörelse« som kan anpassa sig till den globala ekonomins nya villkor. Waterman pekar på hur de globala sociala forumen borde vara en självklar arena för en levande global fackföreningsrörelse.

Fackföreningsjournalisten Catarina Johansson Junttila ser, i sin kommentar till Watermans text, nödvändigheten av den vision han för fram och den stora diskrepansen mellan global facklig praktik och verklighetens traditions-tyngda svenska fackföreningsrörelse.

På de sociala forumen lyfts ofta teman som anknyter till fackens roll. Även andra etablerade institutioner är ofta föremål för kritik och granskning. Vid fo-

2. Det finns dock exempel, visserligen inte globala, som kan inspirera rörelsens kommunikation. Ett exempel på en öppen arena över Europas gränser är www.opendemocracy.net, där tongivande debattörer samsas med mer okända röster.

rum och demonstrationer finns nästan alltid plakat med slagord som »skrota Världsbanken«, »lägg ned IMF«, ofta kombinerat med ett diffust hyllande av FN. Samma FN har många gånger gått i stormakternas ledband eller visat sig handlingsförlamat. Hållningen att de internationella institutionerna är så undermåliga att nya måste skapas är rimlig för den vänsterorienterade skeptikern. Men i stället för att omedelbart kasta samtliga institutioner över bord bör var och en av dem granskas och deras eventuella potential utvärderas. Detta är vad Heikki Patomäki och Teivo Teivainen – båda forskare knutna till Network Institute for Global Democratization – ger sig i kast med i sin text. De arbetar sig igenom flertalet globala institutioner av vikt, granskar dem i verklighetens skoningslösa dagsljus och tar fram förslag och visioner.

Den globala rättviserörelsen beskrivs ofta som en kreativ mångfald av aktörer i olika skepnader. Hyllandet av rörelsens mångfald uttalas av en mängd av rörelsens alla politiska riktningar. Det finns anledning att stanna upp inför talet om rörelsens mångfald och begrundade vad som menas och vad som är syftet. När debatten handlar om vad som är rörelsens kännetecken definieras även ramarna för en rörelse av rörelser.

Det hävdas bland annat att rörelsen borde uppnå en större enhet och därigenom bli mer kraftfull. Tanken på en större enhet inom rörelsen låter i förstone sympatisk, men risken att halka in i traditionell organisationshierarki och

maktcentrering är stor. Att forcera fram enhet har en begränsande funktion. Rörelsen behöver en mångfald av idéer, förslag och kreativa nätverk.

I tre texter om World Social Forums funktion diskuteras rörelsens syfte och frågan om större samordning av politiska program. Chico Whitaker, en av grundarna av World Social Forum i Brasilien, vill värna forumets roll som mötesplats, som agora. Han argumenterar emot varje ansats att försöka göra forumet till en rörelse i sig. Någon som ser saken annorlunda är Michael Löwy, sociolog och aktiv inom den trotskistiska Fjärde internationalen. Han anser tvärtom att den mångfaldsorienterade organisering som har utmärkt forumprocessen bär ett frö till en rörelse i samma anda som de socialistiska internationallerna. Den tredje rösten om forumen, deras roll och framtid tillhör skribenten och Attac-aktivisten America Vera-Zavala. Hon ligger nära Whitakers position och förslag och vidgar bilden genom sin erfarenhet av europeiska forum och de lokala forum som arrangerats runt om i Sverige. Hon målar en konkret bild av en aktivistvardag och menar att de som vill inkludera flera vid närmare granskning kan visa sig vilja nå helt annat, samtidigt som den andra ytterligheten inte är mycket bättre: aktivister som är närmast fanatiska anhängare av processer och ständiga krav på konsensusbeslut.

Frågeställningen om hur öppenhet förhåller sig till gemensam handling lyfts även i den karaktäristik av den glo-

bala rättviserörelsen som görs av de Italienbaserade rörelseforskarna Donatella della Porta, Massimiliano Andretta, Lorenzo Mosca och Herbert Reiter. Vi publicerar ett utdrag ur den större undersökning som de genomförde under Genuademonstrationerna 2001 och European Social Forum 2002 i Florens. Förutom att konkret undersöka vari rörelsens mångfald består – på ett socioekonomiskt, politiskt och organisatoriskt plan – pekar de på hur de sociala forumens nätverkstruktur blir ett sätt för den globala rättviserörelsen att kombinera mångfald med en gemensam identitet.

I Magnus Wennerhags och Johan Lindgrens kommentar kopplas Genuaundersökningen till en nyligen genomförd undersökning av de sociala forum som hölls i Sverige i maj 2004. Går det att se nationella skillnader mellan de olika delarna av den globala rörelsen? Vilken social och politisk bakgrund har de rörelseaktiva vid ett svenskt socialt forum och i vilken utsträckning identifierar de sig med den globala rättviserörelsen?

Många av uttrycken för protester och aktioner tar, mer eller mindre, formen av identitetspolitik. En viktig del av den politiska verksamheten är att erkänna olika identiteter, hemmahörigheter och olikheter. Mångfalden bör inte negligeras och generaliseras bort. Det identitetspolitiska perspektivet har dock sina begränsningar. Risken för skyttegravsgrävning mellan olika identitetspolitiska grupper är uppenbar. Det finns

all anledning för rörelsen att anstränga sig för att finna former för möten, arenor, frågor att samarbeta kring och driva tillsammans.

När sjuttioalets feminister talade om att »vi kvinnor kräver« levererade de uttalanden som var generella för alla kvinnor. Det var många grupper inom kvinnorörelsen och bland ickeorganiserade kvinnor som kände att de inte kunde stämma in i talet om kvinnors villkor och krav. Att representera alla kvinnor visade sig vara en hopplös uppgift. I stället påbörjades en process där en mångfald av identiteter inom kvinnorörelsen och den feministiska rörelsen erkändes och synliggjordes. Men i likhet med många andra av den tidens rörelser är kvinnorörelsen och den feministiska rörelsen i dag på vissa sätt svagare. Mångfalden inom dagens rörelser upplevs av många som en vinst. Samtidigt är de gängse aktivistidentiteterna förenade med tydliga begränsningar och risker, något som författarpseudonymen Sven Situation tröttnat på. Texten är skriven i den situationistiska traditionen med rötter i det franska sextioalets. Den söker tillämpa en situationistisk kritik på moderna svenska rörelseförhållanden. Resultatet blir en varning för det nutida aktivistlivets begränsningar likaväl som den ständigt hotande byråkratiseringen av kamp och rörelser. Sven Situation ifrågasätter de hierarkier som rörelsen skapat och uppmuntrar till att hela tiden fråga sig vad den radikalaste utgången av varje situation skulle vara.

Ett annat frontalangrepp på byråkratiseringen står den grekisk-franske politiske filosofen Cornelius Castoriadis för i en text från 1959. Här förenas kritiken av de socialistiska partiernas och fackföreningarnas byråkratiska förstelning och »den historiska objektivismens« passiviserande verkan med tron på den basdemokratiska revolutionära organisationens möjligheter. Byråkratiseringen stänger dörren för autonomi. Castoriadis text bär omisskännliga spår av femtiotalets politiska klimat, samtidigt som den på flera punkter känns påfallande aktuell. Samhällsteoretikern Slavoj Žižek skriver om ögonblickets betydelse för samhällsutvecklingen. Möjligheten till parallella motmakter, till motstånd mot det rådande, finns hela tiden. Det handlar dock om rätt tillfälle, om att hitta ett unikt ögonblick där allt kan ske.³ Castoriadis och Žižeks texter presenteras och sätts i ett större teoretiskt och rörelserelaterat sammanhang av Toivo Jokkala och Johan Lindgren.

Den brittiske samhällsteoretikern och trotskistiske aktivisten Alex Callinicos berättar i sin text om tre händelser i samtidshistorien som spelat en avgörande roll. Enskilda situationers dynamiska karaktär och förmåga att få lång-

varig verkan blir tydlig med de exempel han ger. Tag till exempel Berlinmurens och kommunismens fall, minns demonstrationerna mot WTO-förhandlingarna i Seattle 1999 och attackerna mot World Trade Center den 11 september. Callinicos slår i sin text även ett slag för hur rörelsen borde definieras. Många har talat om det svårdefinierbara med rörelsen och dess mångfald, att dess icke-hierarkiska struktur och breda paraply rymmer det mesta. Callinicos försöker ändå åstadkomma en definition genom att dra slutsatser utifrån vad rörelsen uppnått konkret och utifrån de gemensamma idéer om vilka som rymts på ett forum. För att vara med på forumet ställer man upp på World Social Forums principförklaring, enligt vilken man bland annat verkar mot den nyliberala världsordningen, det vill säga mot en globalisering »styrd av de stora internationella företagens och de internationella institutionerna som tjänar dessa företags intressen, assisterade av nationella regeringar«.⁴ I och med att världsordningen och nyliberalismen är så tätt sammanflätad med kapitalismen menar Callinicos att rörelsen är, och därför även bör kalla sig, antikapitalistisk.

Den text vi publicerar av Michael Hardt och Antonio Negri är ett utdrag

3. Denna diskussion kan föra tankarna till röster i den svenska debatten om när möjligheterna för politisk förändring och handling föreligger. Den inom Attac aktive freds- och konfliktforskaren Hans Abrahamsson för till exempel i sin *Det gyllene tillfället* (2003) fram tesen att den globala rättviserörelsen nu har en unik möjlighet att förändra. Abrahamsson efterlyser en aktiv rörelse som i stället för att vänta söker upp tillfällena och allianserna.

4. »World Social Forums principförklaring«, i Jens Ergon (red), *Rörelsernas tid* (2003), s 240.

från den på engelska nyligen utkomna *Multitude*, uppföljaren till deras uppmärksammade bok *Imperiet*. Trots att Hardts och Negris beskrivning av den globala kapitalismens maktstrukturer i *Imperiet* skrevs före såväl Seattle demonstrationerna som terrordådet mot World Trade Center i New York, har många både utanför och i den globala rättviserörelsen tagit deras analys av världen till sig. I den text som är hämtad från *Multitude* – det första till svenska översatta utdraget ur denna bok – skisserar de möjliga strategiska förhållningssätt för rörelsen, i ett imperium där USA med sin unilaterala permanenta krigspolitik sätter agendan. Men den unilaterala hållningen står i grundläggande motsättning till den globala kapitalismens intressen, menar Hardt och Negri. Här finns öppningar för nya allianser. De transnationella företagens behov av en annan global ordning kan sammanfalla med rörelsernas reformförslag.

I likhet med Callinicos, Hardt och Negri menar världssystemsteoretikern Immanuel Wallerstein i sin text att terrordådet mot World Trade Center den

11 september är att betrakta som ett tecken på USA:s sviktande kraft. Trots sina olika teoretiska och politiska utgångspunkter gör de fyra teoretikerna en liknande analys av vilka möjligheter en sådan situation öppnar upp för rörelsen. Just som dessa teoretiker tidigare varit betydelsefulla för rörelsens analys och strategi vill de nu än en gång ge bränsle åt debatten. Teori och radikal kritik länkas till konkret politik och strategi. De landar alla i nödvändigheten att ta sig an skapandet av global demokrati. Uppmaningen är självklar men är allt annat än enkel att få till stånd. Med detta nummer av *Fronesis* vill vi bidra med en uppsättning idéer och perspektiv i denna riktning. Somliga är mer energigivande än klargörande, andra konkreta. Varje förändring tenderar att vara radikal i en värld som så fullständigt domineras av kapitalistiska styrningsmekanismer, varufiering och främlingskap. Samhällets rörelse måste ges en annan riktning. På samma sätt som när arbetarrörelsen formerades, finns det mycket som pekar på att vi nu bevittnar en kraft som kan ge denna rörelse en mer demokratisk och rättvis riktning.